

Α. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

Ι. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΝΟΤΙΟΥΣ ΠΡΟΠΟΔΑΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΤΙΝΕΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΟΥ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ

Κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 1960 διεξήχθη διὰ χρημάτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀνασκαφικὴ καὶ τοπογραφικὴ ἐργασία εἰς τοὺς ΝΔ. πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως. Κατ' ἀρχὴν συνεχίσθη ἡ ἔρευνα πρὸς Α. τοῦ ἰσοπέδου χώρου τοῦ «ἡρώου τοῦ Αἰγέως», εἰς τὸ χαμηλὸν ἔδαφος ἀμέσως πρὸς Α. τοῦ συγχρόνου κιγκλιδώματος τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, ὅπου μικραὶ ἔρευναι εἶχον διεξαχθῆ καὶ κατὰ τὰ δύο προηγούμενα ἔτη ἀλλὰ διὰ χρημάτων τοῦ Δημοσίου.

Τὰ συνολικὰ ἀποτελέσματα τῆς μέχρι τοῦδε ἐργασίας εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἔχουν ὡς ἐξῆς: Ἐξ ἀκινήτων μὲν λειψάνων εὐρέθησαν ἐλάχιστα, ἦτοι:

1) Εἰς τοῖχος ὑστερορωμαϊκός, φορᾶς Β.-Ν., μήκους 2 μ. καὶ πλάτους 0.65 μ., μεταγενεστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων πιθανῶς, ἐκτισμένος μὲ μικροὺς καὶ μεγάλους ἀκανονίστους λίθους Ἀκροπόλεως καὶ ἄσβεστον ὡς συνδετικὴν ὕλην, φέρων δὲ μόνον ἐπὶ τῆς Α. ὄψεως κονίαμα. Ἡ Δ. ἐπιφάνεια αὐτοῦ δὲν παρουσίαζε πρόσωπον. Τὸ τοιχάριον αὐτὸ κατηδαφίσθη διὰ νὰ συνεχισθῆ ὑπ' αὐτὸ ἡ ἔρευνα.

2) Ἄλλος τοῖχος ἀνευρέθη βορειότερον, εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον ὅμως, παρουσιάζων ἐπίσης φορὰν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἔχει μῆκος 2.05 μ. καὶ πλάτος 0.77 μ. Τὸ μέγιστον σωζόμενον ὕψος του εἶναι 1 μ. Εἶναι κτιστὸς διὰ μικρῶν καὶ μεγάλων λίθων καὶ παρουσιάζει ἐπίσης πρόσωπον πρὸς Α., δὲν ἔχει ὅμως ἄσβεστον ὡς συνδετικὴν ὕλην, ἀλλὰ μόνον ἰλὺν, οὔτε φέρει κονίαμα ἐπὶ τινος τῶν ὄψεων. Ἐξ αὐτοῦ ἐξήχθη τμημα ἐπιγραφῆς, ἡ ὁποία εἶναι τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου αἰῶνος, ἐνῶ καὶ ἡ τοιχοποιία δὲν φαίνεται νὰ εἶναι πολὺ νεωτέρα. Τὸ τοιχάριον αὐτὸ διετηρήθη.

3) Δυτικῶς καὶ ἄνωθεν τοῦ πρώτου τοίχου, ἀμέσως ἐσωτερικῶς τοῦ κιγκλιδώματος, ἀνευρέθη τρίτον τμημα τοίχου, ἐκτισμένον διὰ παροπλίνθων κατὰ τὸν ἰσόδομον τρόπον. Τούτου ἐσώθησαν μόνον δύο παροπλίνθοι κατὰ χώραν καὶ ἡ λάξευσις τοῦ κιμλοβράχου εἰς τὴν πρὸς Ν. προέκτασιν τῆς γραμμῆς αὐτῶν πρὸς ὑποδοχὴν καὶ ἐτέρων. Ἡ πρὸς Α. ὄψις αὐτῶν φέρει παχὺ ὕδραυλικὸν κονίαμα. Σώζεται ἐπίσης μικρὸν τμημα δαπέδου πρὸς Α. συγκειμένου ἐξ ὑποστρώματος ἐκ χαλίμων ἐπεστρωμένου διὰ κονιάματος. Φαίνεται ὅτι τὰ λείψανα ἀνήκουν εἰς δεξαμενὴν ρωμαϊκῶν χρόνων.

Τὸ σημαντικώτερον ὅμως ἀποτέλεσμα τῆς εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἀνασκαφῆς ὑπῆρξαν τὰ κινητὰ εὐρήματα, τὰ ὁποῖα ἐπέτρεψαν νὰ ἐξαχθοῦν μερικὰ πολὺ ἐνδιαφέροντα τοπογραφικὰ συμπεράσματα. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ εὐρέθησαν εἰς μίαν περιοχὴν ἰδίως περὶ καὶ ὑπὸ τὸν τοῖχον I ἐντὸς κατολισθησάντων ἐξ ἀνωτέρου μέρους κιμιλοχωμάτων, ἀναμεικτων μὲ κιμιλοβράχους. Εὐρομεν ἐκεῖ ὄστρακα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων καὶ ἄλλων κοινοτέρων, μελαμβαφῶν ἢ ἀχρώμων, τμήματα εἰδωλίων, πηλίνων προσωπειῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, καθὼς καὶ ὀλίγας ἐπιγραφάς (πίν. 1 καὶ 2). Πρὶν ἢ γίνῃ ὅμως λόγος περὶ αὐτῶν ἐπιθυμῶ νὰ ἀναφέρω ὅτι κάτω ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐπίχλωσιν ὑπῆρχεν εἰς τὸ φυσικὸν ἔδαφος ἀνοιγμένος λάκκος ἀκανόνιστου σχήματος καὶ μικροῦ βάθους, ἐξικνούμενος πρὸς Β. μέχρι τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ λάκκος αὐτὸς εἶναι ὅμοιος μὲ ἐκείνους τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀνεύρει τὸν παρελθόντα αἰῶνα ὁ ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ ἀκόμη ἀνατολικώτερον (ΠΑΕ 1876/7, σ. 30) καὶ οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΝ ἦσαν ὀρύγματα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀνοίξει εἰς τὸ φυσικὸν ἔδαφος οἱ πρόσφυγες τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐντὸς τοῦ Πελαργικοῦ πρὸς λῆψιν γῆς καταλλήλου πρὸς ἐπάλειψιν ἔδαφῶν καὶ τοίχων τῶν οἰκιῶν των (ΑΕ 1934/35, σ. 110-11). Ἐντὸς τοῦ νέου ὀρύγματος, τοῦ ὁποίου τὸ βαθύτερον μέρος ἦτο ἐντὸς στρώσεως ἐκ σκοτεινοχρῶμων κιμιλοχωμάτων, ἀνευρέθησαν πράγματι πολλὰ ἀγγεῖα μελαμβαφῆ καὶ ἄλλα τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ 5ου αἰῶνος.

Ἐπανερχομαι τώρα εἰς τὰ ἀντικείμενα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν εἰς τὴν ὑψηλότεραν ἐπίχλωσιν, τὴν ἀποτελουμένην ἐξ ἀνοικοχρῶμων, ἐρυθρωπῶν κιμιλοχωμάτων: Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ἔχουν μεγίστην σημασίαν διότι προέρχονται ἀναμφισβητήτως ἀπὸ ἱερὸν Ἀφροδίτης. Τὸ ἀποφασιστικώτερον εὐρημα εἶναι δύο ὄστρακα μελαμβαφοῦς πινακίου, ἐπὶ ἐνὸς ἐκ τῶν ὁποίων διεσώθη τὸ χάραγμα Ἀφροδίτη, ἀποτελοῦν μέρος ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος (πίν. 2α). Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον τὸ χάραγμα. Καὶ τὰ ἀνευρεθέντα προσωπεῖα παριστάνουν θεάν, ἢ ὁποῖα δυνατὸν νὰ εἶναι ἢ Ἀφροδίτη. Ἐν ἐκ τῶν προσωπειῶν, ἀνῆκον εἰς τὰ τέλη ἀκόμη τοῦ 6ου αἰῶνος, εἶναι ἐξαιρετικῆς τέχνης, ὑπενθυμίζει δὲ ζωηρῶς τὴν Κόρην 674 τῆς Ἀκροπόλεως. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ τμήματα εἰδωλίων Ἀφροδίτης καὶ Ἔρωτος, ὡς καὶ μία πολὺ ὠραία κεφαλή Ἀφροδίτης, προσερχομένη ἐκ πλαστικοῦ ἀγγείου-ληκύθου τοῦ 4ου αἰῶνος (πίν. 1β). Εὐρέθη ἐπίσης πλῆθος ἐρυθρομόρφων ὄστράκων, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα προέρχονται ἐκ λουτροφόρων καὶ εἰκονίζουσιν Ἀφροδίτας καὶ Ἔρωτας, γυναῖκας, Νίκας κλπ. (πίν. 1α).

Ἐκτὸς αὐτῶν εὐρέθησαν καὶ μερικὰ ὠραῖα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Ἐν ἐξ αὐτῶν εἶναι πῆλινος γραπτὸς ἀνθεμωτὸς καλυπτῆρ, παρόμοιος τοῦ ἐν BUSCHOR, Tondächer, πίν. 6 τῶν χρόνων ἀμέσως μετὰ τὰ 480, ἄλλο δέ, τμήμα πηλίνου γραπτοῦ στρωτῆρος μὲ λευκὸν διπλοῦν μαϊάνδρον καὶ ἐνδιαμέσως τετρά-

γωνα μὲ ἀβακοειδῆς κόσμημα, τῶν ἀρχῶν ἴσως τοῦ 4ου αἰῶνος (πίν. 2δ).

Σημειῶνᾶν τέλος καὶ δυὸ ἀποσπασματικὰ ἐπιγραφὰς (πίν. 2γ), ἐξ ὧν ἡ μία (ὑπ' ἀριθ. ΒΠερ. 261) εἶναι τμῆμα βαθριδίου ἀφιερωθέντος εἰς τὸν Φίλιον Δία ὑπὸ τοῦ Καλλίου τοῦ Θορικίου καὶ τινος ἄλλου, πιθανώτατα τοῦ υἱοῦ του Θουκριτίδου (πρβλ. KIRCHNER, *Prosopographia Attica*, 525), ἡ δὲ ἄλλη (ὑπ' ἀριθ. ΒΠερ. 260) εἶναι τμῆμα ψηφίσματος πρὸς τιμὴν ἀγνώστου (πίν. 2β).

Ἔτι πάντα τὰ τόσον ἐνδιαφέροντα εὐρέθησαν, ἐπαναλαμβάνω, ἐντὸς κιμιλοχωμάτων, πολλάκις κάτωθεν κιμιλοβράχων, παρεχομένης τῆς ἰσχυρᾶς ἐντυπώσεως ὅτι εἶχον κατολισθῆσαι ἀπὸ κάποιαν ὑπερθεῖν εὐρισκομένην περιοχὴν συνεπιεία διαβρώσεως ἢ ἄλλου φυσικοῦ φαινομένου. Ἄλλ' ἢ ὑπερθεῖν περιοχὴ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸν ἐπίπεδον ἐκεῖνον χῶρον, ὁ ὁποῖος κεῖται ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὸν Πύργον τῆς Νίκης. Ἐκεῖ λοιπὸν νομίζω ὅτι ἔκειτο τὸ ἱερὸν τῆς Πανδῆμου Ἀφροδίτης, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Πausanias (I 22.3).

Οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὸ ἱερὸν αὐτὸ τοποθετοῦν τοῦτο δυτικώτερον, ἤτοι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πύλης Beulé ἢ τὴν ΝΔ. περιοχὴν γενικῶς τῆς Ἀκροπόλεως (ὅπως οἱ LOLLING, FOUCART, ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, MARTIN HILL, ὁ ΤΡΑΥΛΟΣ ἐσχάτως κλπ.) ἢ καὶ ἀκόμη χαμηλότερον εἰς τὴν δυτικὴν πλαγιάν, ὅπου εἶχον εὐρεθῆ παλαιότερον εἰδῶλια Ἀφροδίτης (ὅπως οἱ DÖRPFELD καὶ JUDEICH). Τὰ νέα εὐρήματα μαρτυροῦν, νομίζω, ὅτι τὸ ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης εὐρίσκειτο εἰς θέσιν ἐκ τῆς ὁποίας, εἰς ἐποχὰς καταστροφῆς, ἄλλα μὲν ἐκ τῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν ἀφιερωμάτων του ἠδύναντο νὰ κατολισθῆσιν πρὸς Δ. καὶ ἄλλα πρὸς Α. Τοιαύτη δὲ θέσις εἶναι μόνον ὁ ἰσοπεδωμένος χῶρος ὑπὸ τὸν Πύργον τῆς Νίκης, ὅπου παρατηροῦνται ἀρκετὰ λαξεύματα εἰς τὸν βράχον.

Τὰ ἐν λόγῳ λαξεύματα εἶχον μέχρι σήμερον συνδεθῆ μετὰ τὸ ἥρωον τοῦ Αἰγέως, διότι εὐρίσκονται εἰς σημεῖον, ὅπου κατὰ μίαν παράδοσιν εἶχεν αὐτοκτονήσει ὁ Αἰγέως, ριφθεὶς ἐκ τοῦ Πύργου τῆς Νίκης, ὅταν ἀντίκρουσεν εἰς τὴν θάλασσαν τὸ πλοῖον τοῦ Θησέως ἐπιστρέφον ἀπὸ τὴν Κρητικὴν περιπέτειαν μὲ ἀναπεπταμένα μέλανα ἀντὶ λευκῶν ἰστίων. Ἄλλ' ἢ ἔκφρασις τοῦ Πausanίου ὅταν ὁμιλῇ περὶ ἥρωος τοῦ Αἰγέως ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ Πύργου τῆς Νίκης εἶναι ἐντελῶς ἀόριστος (I 22.5: *Καὶ οἱ παρὰ Ἀθηναίους ἐστὶ καλούμενον ἥρωον Αἰγέως*), ἐξ ἴσου δὲ ἀόριστος εἶναι καὶ τοῦ Ἀρποκρατίωνος (μνημονεύοντος λόγους τοῦ Δεινάρχου, 4ου-3ου αἰῶνος π.Χ.) ἢ ἔκφρασις. Κανονικὸν λοιπὸν ἥρωον τοῦ Αἰγέως συμπεραίνω ὅτι ὑπῆρχε κάπου εἰς τὴν κάτω πόλιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὄχι παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν. Ἰσως ἦτο παρὰ τὸ ἱερὸν τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης ἢ μᾶλλον πλησίον τῶν ἐξ αὐτοῦ κληθεισῶν Αἰγέως Πυλῶν.

Ἡ προσεκτικωτέρα ἐξέτασις τῶν ἐν λόγῳ λαξευμάτων μὲ ὠδήγησεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ταῦτα ὑποδηλοῦν τὴν ὑπαρξίν δυὸ μικρῶν σηκῶν. Τοῦ πρὸς Δ. ἢ λαξευτῆ κοίτης εἶναι γενικῶς σαφεστέρα καὶ εἶναι διαστάσεων 3.80×

2.90 βάρθ. καὶ εὐρίσκειται εἰς ἀπόστασιν 0.50 ἀπὸ τῆς κατατομῆς τοῦ βράχου. Κάποτε ὅμως θὰ πρέπει τὸ ἱερόν νὰ ἀκκουμβοῦσεν ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν βράχον, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ὅτι ὑψηλὰ εἰς τὴν κατατομὴν αὐτοῦ ὑπάρχει ἐλαφρῶς δικλινὲς λάξευμα (μέγ. ὕψ. 4.10 μ.) (δι' ἀετωματικὴν στέγην;) (ὑπ' αὐτὸ δύο ὀρθογώνια λαξεύματα εἰς ἀπόστασιν 2.47 μ. μεταξύ των διαστάσεων $0.36 \times 0.35 \times 0.28$ (βάρθ.) τὸ ἓν καὶ $0.24 \times 0.35 \times 0.26$ (βάρθ.) τὸ ἄλλο).

Εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ. πρὸς Α. ὑπάρχουν τὰ λαξεύματα ἄλλου ναῖσκου. Εἶναι γενικῶς ἀσαφέστερα τοῦ ἄλλου, ἐκτὸς ἀπὸ ζώνην παρὰ τὴν κατατομὴν, ὅπου ταῦτα εἶναι σαφέστατα καὶ ὑποδηλοῦν τοῖχον πρὸς τὴν πλευρὰν αὐτὴν, ὅπου ὁ βράχος ἢ θὰ ἔλλειπεν, ὅπως καὶ σήμερον, ἢ πάντως ἦτο σαθρός (ἦτο ἐκ μαλακωτέρας κιμιλιᾶς καὶ ὄχι ἐκ τοῦ σκληροτέρου ἀσβεστολίθου τῆς 'Ακροπόλεως). Διαστάσεις λαξευμάτων ναῖσκου πλ. $2.95 \times$ βάρθ. 3.40μ.

Πέραν τῶν λαξευμάτων, πρὸς Α. ὑπάρχουν εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ βράχου ἀρκεταὶ μικραὶ κόγχαι διὰ τὴν ὑποδοχὴν ἀφιερωμάτων, οὐδέποτε, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, παρατηρηθεῖσαι εἰς τὸ παρελθόν. Αὗται παρατηρήθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Σπ. 'Ιακωβίδη καὶ ὑπεδείχθησαν εἰς ἐμέ. Τοιαῦτα κόγχαι ἀπαντοῦν, ὡς γνωστόν, καὶ εἰς ἄλλα ἱερά 'Αφροδίτης, ἀλλὰ καὶ εἰς ἱερά χθονίων γενικῶς θεοτήτων.

Κατὰ τὸς ἱστορικοὺς χρόνους ἡ ἐδῶ 'Αφροδίτη ἦτο γνωστὴ ὑπὸ διάφορα ὀνόματα καὶ χαρακτηρισμοὺς. "Ἐν λ.χ. ἐκ τῶν ἐπιθέτων ἦτο τὸ ἀνατολικῆς προελεύσεως ὄνομα Βλαύτη (βλ. HARRISON, Primitive Athens, 1906, σ. 109, σημ. 4.— ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, ΑΔ 1929, σ. 73 κέξ.— ELDERKIN, Hesp. 1941, σ. 381 κέξ.). Οἱ ἀρχαῖοι τῆς ἔδιδον ἀκόμη τὸ ἐπίθετον Πάνδημος, κατὰ τὸν 'Απολλόδωρον (μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ 'Αρποκρατίωνος) ἐπειδὴ ἦτο περὶ τὴν ἀρχαίαν ἀγορὰν, ὅπου εἰς παλαιούς χρόνους (δηλαδὴ πρὸ τοῦ Σόλωνος) συνεκεντροῦτο ὁ λαὸς εἰς ἐκκλησίας. Εἶτε τοποθετήσωμεν τὴν ἀρχαίαν ἀγορὰν εἰς τὴν δυτικὴν κλιτὴν τῆς 'Ακροπόλεως, ἀκολουθοῦντες τὴν συνήθη ἄποψιν, εἶτε δεχθῶμεν τὴν ἄποψιν (Α. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ εἰς Τὰ 'Αθηναϊκά, Τεῦχος 16, Σεπτέμβριος 1960, σ. 1 κέξ.), καθ' ἣν ἡ ἀρχαία ἀγορὰ ἦτο πρὸς Ν. τῆς 'Ακροπόλεως, ἡ θέσις τοῦ ἱεροῦ ὑπὸ τὸν Πύργον τῆς Νίκης, ἐμπίπτει, ὅπως εἶναι φανερόν, εὐχερῶς εἰς ἑκατέραν τῶν περιπτώσεων.

Συχνὰ ἐπίσης ἡ 'Αφροδίτη αὕτη ἐκαλεῖτο ἐφ' 'Ιππολύτῳ λόγῳ τῆς γεινιάσεώς της καὶ τῆς στενῆς της σχέσεως πρὸς τὸ ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Πausανίου μνημονευόμενον μνημα τοῦ 'Ιππολύτου. Συνήθως τὸ ἱερόν τῆς ἐφ' 'Ιππολύτῳ 'Αφροδίτης διακρίνεται ἀπὸ τὸ ἱερόν τῆς Πανδήμου καὶ τοποθετεῖται ἀνατολικώτερον (βλ. λ.χ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, ΑΔ 1929, σ. 73) παρὰ τὸν προϊστορικὸν τύμβον τὸν σκαφέντα ὑπὸ τοῦ Σκία (ΑΕ 1902, σ. 123 κέξ.). Νομίζω ὅμως ὅτι πρέπει νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν παλαιὰν ἄποψιν ὅτι μόνον ἓν ἱερόν 'Αφροδίτης ὑπῆρχε κατ' αὐτὴν τὴν πλευρὰν, ὄχι μόνον διότι ὁ Pausanias δὲν ἀνα-

φέρει δύο ἱερά, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: Θὰ πρέπει δηλαδὴ νὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ δεχθῶμεν καὶ δεῦτερον ἱερὸν τῆς Πανδήμου ὀλίγον δυτικώτερον, πρὸς τὴν στενὴν πλαγίαν τῆς ἀνόδου, ἀφοῦ ὅπωςδῆποτε εἰς τὸν ἐπίπεδον χώρον ὑπὸ τὴν Νίκην ὑπῆρχεν ἤδη ἐν ἱερὸν Ἀφροδίτης, πιστοποιούμενον τόσον διὰ τῶν εὐρημάτων καὶ τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων, ὅσον καὶ διὰ τῶν πηγῶν, αἱ ὁποῖαι μᾶς προδίδουν σαφῶς ποῦ ἦτο τὸ ἱερὸν τῆς ἐφ' Ἴππολύτῳ Ἀφροδίτης. Ὁ Διόδωρος δηλαδὴ (IV 62) λέγει ὅτι *ἐξ αὐτοῦ ἦν καθορᾶν τὴν Τροιζῆνα καὶ ὁ Εὐριπίδης (Ἰππόλ. 30) τοποθετεῖ τὸν ναὸν τῆς πέτραν παρ' αὐτὴν Παλλάδος (βλ. καὶ σχόλ. Εὐριπ. 32 ἐν γὰρ τῇ ἀκροπόλει ἰδρύσατο Ἀφροδίτης ναὸν ἐπὶ αὐτῶ).* Σχετικὴν τέλος ἔνδειξιν διὰ τὴν θέσιν τῆς ἐφ' Ἴππολύτῳ ἀποτελεῖ καὶ τὸ ὅτι καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἔχομεν, ὡς φαίνεται, τὴν ἰδίαν τοπογραφικὴν σχέσιν μνήματος Ἰππολύτου, χαμηλὰ – ναοῦ Ἀφροδίτης ὑψηλὰ, τὴν ὁποίαν ἔχομεν, κατὰ τὴν ρητὴν μαρτυρίαν τοῦ Πausανίου, καὶ εἰς Τροιζῆνα (II 32.3).

Ἐὰν λοιπὸν ὑπῆρχεν ἡδη ἐν ἱερὸν Ἀφροδίτης εἰς τὸν ἐπίπεδον χώρον ὑπὸ τὴν Νίκην, φαίνεται ὅπως ἀπίθανον νὰ ὑπῆρχε καὶ δεῦτερον εἰς τὸν στενὸν χώρον δυτικώτερον, ὅπως εἴπομεν, ἀφοῦ μάλιστα ὁ Πausανίας ἀναφέρει μόνον ἓν. Ἐν ἦτο ἄρα τὸ ἱερὸν τῆς Πανδήμου ἢ ἐφ' Ἴππολύτῳ Ἀφροδίτης ἢ Βλαύτης, εἰς τὸν ἐπίπεδον χώρον ὑπὸ τὸν πύργον τῆς Νίκης.

Εἶδομεν ὅμως ὅτι τὰ λαξεύματα μαρτυροῦν δύο σηκοὺς. Νὰ δεχθῶμεν λοιπὸν ὅτι πράγματι ὁ εἰς ἦτο τῆς Ἀφροδίτης καὶ ὁ ἕτερος τοῦ Αἰγέως; Αἱ περὶ ἡρώφου ὅμως τοῦ Αἰγέως μαρτυρίαι μᾶλλον πρὸς τὴν κάτω πόλιν μᾶς κατευθύνουν. Διὰ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ μία τελευταία ὑπόθεσις. Μεταξὺ τῆς πύλης Beulé καὶ τοῦ πύργου τῆς Νίκης εἶχεν εὐρεθῆ παλαιότερον μία ἐπιγραφή ρωμαϊκῶν χρόνων (IG III 411), ἔχουσα οὕτω: *Εἴσοδος πρὸς σηκὸν Βλαύτης καὶ Κουροτρόφου ἀνειμένη τῷ δήμῳ.* Σχολιάζων αὐτὴν ὁ Κεραμοποῦλλος (ΑΔ 1929, σ. 76) ἔλεγε ὅτι: «Κατ' αὐτὴν ὁ περίβολος τῶν θεοτήτων ἦτο κοινὸς καὶ εἶχεν εἴσοδον κοινὴν *réservée au peuple*, ἐν ᾧ ἄλλη τις θὰ ἦτο ἀνειμένη τοῖς ἱερεῦσιν ἢ ταῖς ἱεραίαις». Νομίζω ὅτι δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔχωμεν εἰς τὴν ἐπιγραφήν τὴν ἐξήγησιν τοῦ διπλοῦ ἱεροῦ. Τὸ ἐν τμημα, τὸ ἀνατολικόν, αὐτὸ τὸ ὁποῖον συνήντησε πρῶτον ὁ Πausανίας, ἦτο ἴσως τῆς Ἀφροδίτης, τὸ δυτικὸν δὲ τῆς Κουροτρόφου καὶ Χλόης. Εἰς τὴν ὑπόθεσιν δὲν ἀντίκειται καὶ ἡ περιγραφὴ τοῦ Πausανίου (I 22.3), ἐκ τῆς ὁποίας φαίνεται ὅτι τὸ ἐν ἦτο πλησιέστατα τοῦ ἄλλου. Ἄλλωστε ἡ Ἀφροδίτη δὲν εἶναι παρὰ ἄλλη ὄψις τῆς αὐτῆς μεγάλης θεᾶς τῆς γονιμότητος. Μυκηναϊκὸν ἱερὸν αὐτῆς ἀπεδείχθη διὰ τῶν ἐρευνῶν τῶν τελευταίων προπολεμικῶν ἐτῶν ὅτι ὑπῆρχεν εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν πύργον τῆς Νίκης (ΑΕ 1937, σ. 790-2). Τὰ ὀνόματα Γῆ καὶ Δημήτηρ ἀνήκουν εἰς παλαιότερον στάδιον ἐξελιξέως κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν. Ἡ Ἀφροδίτη εἰς νεώτερον. Ἦλθε δὲ ἐδῶ ἡ Ἀφροδίτη ἐκ τῆς Ἀνατολῆς στενωῶς συνδεδεμένη μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Αἰγέως, ὁ ὁποῖος,

ὅπως ἀπέδειξεν ὁ ELDERKIN (Hesperia 1941, σ. 381 κέξ.), δὲν εἶναι παρά ἢ ἀνθρωποποιήσις τοῦ τράγου τοῦ φέροντος τὴν θεὰν ἐπὶ τῆς ράχεώς του ὑπεράνω τῶν κυμάτων τοῦ ἐξ αὐτοῦ λαβόντος τὸ ὄνομα Αἰγαίου, ὅπως ὁ ταῦρος ἔφερε τὴν Εὐρώπην. Νομίσματα τῆς ἐν Καρίᾳ Ἀφροδισιάδος μᾶς ἀπεικονίζουν τὴν Ἐπιτραγίαν αὐτὴν Ἀφροδίτην ἐπέκεινα τοῦ Αἰγαίου. Ὑπάρχει ὅμως καὶ πλῆθος ἄλλων παραστάσεων αὐτῆς, ἡ σπουδαιότερα ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο, ὡς γνωστόν, ἡ τοῦ Σκόπα εἰς τὴν Ἥλιδα. Τέλος ἱερὸν τῆς Ἐπιτραγίας Ἀφροδίτης ὑπῆρχεν εἰς τὸ Φάληρον, ἰδρυθὲν κατὰ τὴν ἀφίξιν τῆς λατρείας εἰς τὴν Ἀττικὴν (RE VI, στ. 223).

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΔΟΝΤΑΣ

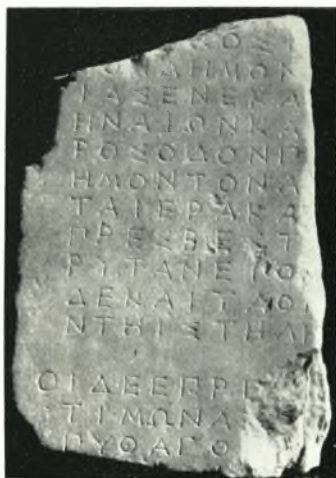
α. Τμήματα ἐρυθρομόρφων λουτροφόρων.

β. Τμήματα κλασικῶν ἀγγείων, προσωπέων καὶ εἰδωλῶν.

α. Τμήματα πινακίου με ἐγχάρακτον ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὴν Ἀφροδίτην.

β. Τμήμα ψηφίσματος πρὸς τιμὴν ἀγνώστου.

γ. Τμήμα ἐπιγραφῆς.

δ. Πήλινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.